

Jan Ámos Komenský'nin Eğitim Sisteminin Özellikleri Üzerine: Bir Eğitim Tarihi

Çalışması¹

Adnan Çırak²

Ömer Halisdemir University, PhD Student, Institute of Education Sciences, Social Studies Education, Niğde, Turkey

Received-Accepted: 13.04.2020-19.05.2020

Research Article

Öz

Modern eğitim sistemlerinin ortaya çıkışında çok büyük bir tarihsel arka plan yatmaktadır. Antik Çağ'dan günümüze kadar geçen süre içerisinde çok sayıda eğitimci farklı düşünceler ve sistemler geliştirmiştir. Avrupa'da Rönesans'tan itibaren her alanda olduğu gibi eğitim alanında da yeni ilke ve yöntemler ortaya çıkmıştır. Ortaya atılan bu yeni ilke ve yöntemler hem Avrupa eğitimini hem de dünya eğitimini etkilemiştir. Eğitimde meydana gelen yeni gelişmelerin neredeyse çoğunda Jan Ámos Komenský'nin katkısı bulunmaktadır. Komenský özellikle sanat eğitimi, dil eğitimi, okul öncesi eğitimi, ahlak eğitimi, modern ilke ve yöntemler, sınıf ve okul sistemi, ders kitapları gibi konularda oldukça önemli görüşler ortaya koymuştur. Bu çalışmanın amacı Jan Ámos Komenský'nin pedagoji düşüncesinin kökenlerini, eğitim, öğretim ve okul sisteminin özelliklerini incelemektir. Araştırmada nitel veri toplama tekniklerinden doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Jan Ámos Komenský'nin pedagoji düşüncesinin temelinde on yedinci yüzyılda meydana gelen bilimsel gelişmelerin ve hümanizm etkisinin olduğu; eğitim-öğretim, okul sistemi gibi konularda modern eğitimi etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Jan Ámos Komenský, Eğitim Tarihi, Eğitim-Öğretim, Okul Sistemi.

On the Features of the Jan Ámos Komenský's Systems of Education: A Study of Education History

Abstract

A huge historical background lies behind the emergence of modern educational systems. From ancient age to present day many educators have developed different opinions and systems. New principles and methods have emerged in the field of education in Europe since the Renaissance movement. These new principles and methods affected both European and world education. These new principles and methods affected the education in both Europe and the world. Jan Ámos Komenský contributed to most of these developments in the field of education. Jan Ámos Komenský revealed very important principles especially on subjects such as art education, language education, pre-school education, moral education, modern principles and methods, class and school system, and textbooks. The aim of this study is to examine the origins of Jan Ámos Komenský's pedagogical thought, features of the education, teaching and school system. This study applied document analysis technique with a qualitative approach. According to the results of the survey it has been seen that the scientific developments and humanism constructed Jan Ámos Komenský's thought of pedagogy; education, teaching, school system and it has been observed that Komenský affected modern education in many areas.

Keywords: Jan Ámos Komenský, History of Education, Education-Teaching, School System

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² adnancirak@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2633-5880

Komenský'nin mevcut eğitim sistemimizle ilişkisi Kopernik ve Newton'un fiziğe, Bacon ve Descartes'in modern felsefeye olan tutkusuna benzer. Yeni medeniyete ilham veren fikirleri özümsemiş ve bu fikirleri kendi eğitim felsefesine uygulamıştır.”

Nicholas Murray Butler

Giriş

Günümüz eğitim tarihi açısından özellikle Jan Ámos Komenský oldukça önemli bir eğitimci olarak dikkat çekmektedir. Bunun sebebi Komenský'nin Rönesans sonrası Avrupa'da eğitim ve okul sistemlerinde ortaya attığı modern ilke ve yöntemlerdir. Ayrıca birçok alanda önemli çalışmalarının olması Komenský'e verilen önemin bir diğer önemli göstergelerinden bir tanesidir. Sitarska (2010)'nında belirttiği gibi Komenský özellikle Avrupa'da “ulusların öğretmeni” olarak adlandırılmaktadır.

Bilim dünyasında Komenský ile ilgili modern çalışmalar kendi ülkesi olan Çek Cumhuriyeti'nde (O zaman ki adıyla Çekoslovakya) 1957 yılında başlamıştır. Bu çalışmaların öncüsü Çek eğitimciler Chlup ve Brambora'dır (Schaller, 1983). Komenský araştırmaları günümüzde eğitim tarihçileri arasında sanat eğitimi, okul öncesi eğitimi, dil eğitimi, ahlak eğitimi, okul sistemi ve pedagoji alanlarında artarak devam etmektedir. Ülkemizde ise Komenský çalışmaları oldukça sınırlıdır. Komenský'nin eğitim tarihi açısından önemi düşünüldüğünde bu çalışmaların artması umulmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı modern eğitimin ortaya çıkmasında, uygulanan ilke ve yöntemlerde oldukça etkisi olan Komenský'nin sırasıyla hayatı, pedagoji düşüncesinin kökenleri, eğitim-öğretim sistemi ve okul sistemi ve özelliklerinin incelenmesidir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma tarama modelinde desenlenmiş bir çalışmadır. Tarama modelleri geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2015). Araştırma verileri döküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013)'e göre döküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgiler içeren yazılı materyalleri kapsar. Araştırma kapsamında Jan Ámos Komenský ile ilgili yazılı dökümana ulaşılmış ve araştırmanın amacına uygun olarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular, araştırmanın amacına uygun olarak sırasıyla konu başlıkları halinde sunulmuştur.

Jan Ámos Komenský ve Hayatı

Otuz Yıl Savaşları'nın yaşandığı bir çağda oldukça evrensel bir eğitimin savunucusu olan Jan Ámos Komenský, 28 Mart 1592 yılında günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Moravya'da doğdu (Sadler, 1970; Nutbrown ve Clough, 2014; Misseri, 2017; Aytaç, 2018). Dini ve siyasi çatışmaların ortasında geçen bir çocukluk yaşadı. Daha sonra meydana gelecek olan Otuz Yıl Savaşları, Komenský, ailesi ve Moravya'da yaşayan halk için oldukça yıkıcı sonuçlara yol açacaktı (Gundem, 1992; Gleen, 2018). Otuz Yıl Savaşları'nın yaşandığı dönemde Moravya, Habsburg hanedanlığının savunduğu Katolik inanca karşı muhalefetin merkezi durumdaydı. Bu yüzden Otuz Yıl Savaşları boyunca Moravya ve çevresinde oldukça kanlı mücadeleler meydana gelmiştir (Lee, 2019).

Küçük yaşta ailesini kaybetmesinden dolayı akrabaları tarafından büyütüldü ve Prerov'daki Gramer Okulu'nda eğitim gördü ve papaz oldu (Leek, 2011; Aytaç, 1980). Calvinist görüşlerin şekillendirdiği Herborn ve Heidelberg Üniversitelerinde eğitim görmüştür. Bu dönemde Herborn bölgesi ansiklopedik bilginin yoğun olduğu bilimsel araştırmaların ilk ciddi atılımlarının yapıldığı önemli bir kültür merkeziydi (Capkova ve Frijhoff, 1992; Maksimovic, Osmanovic ve Milanovic, 2018). Herborn'daki teoloji öğreniminde hocası olan John Henry Alsted, Komenský'yi oldukça etkilemiştir. Herborn'daki eğitiminde aynı zamanda ünlü İspanyol eğitimci Juan Luis Vives (1492-1540)'in De Disciplinis adlı kitabı da Komenský'de derin izler bırakmıştır (Gundem, 1992; Nutbrown ve Clough, 2014). Vives kitabında anti-Aristotelesçi bir yöntem izlemekte ve doğanın sadece klasikleri okuyarak anlaşılabilirliği fikrine karşılık doğanın gene doğadan anlaşılabilirliği fikrini ortaya atmaktadır. Bu fikir, o zamana kadar klasik Orta Çağ öğretilerinin ve kurallarının hüküm sürdüğü bilimsel anlayışa tamamen zıt bir düşünce olması nedeniyle önemlidir. Vives'in bu fikri, öğrencilik yıllarından itibaren eğitim felsefesi konusunda Komenský'yi oldukça etkilemiştir (Maksimovic ve Steric, 2019; Lang, 1965). Komenský'yi etkileyen bir diğer önemli pedagoğ Wolfgang Ratke'dir. Ratke'nin sanatın ve kültürün eğitim için oldukça önemli olduğunu belirten el yazmalarını üniversite öğrenimi sırasında okumuş olan Komenský bu fikirlerin etkisi altında kalmıştır. Bir başka deyişle Komenský, üniversite eğitimi boyunca farklı fikirlerin derin etkisi altına girmiş ve kendi eğitim sisteminde bu fikirleri harmanlamayı başarmıştır (Lukas ve Munjiza, 2014; Maksimovic ve Sretic, 2019).

Piaget (1993)'e göre Montaigne'den Rabelais'e, Descartes'ten Leibniz'e kadar tüm düşünürler eğitim konusuna eğilmiş ancak eğitimi sadece ana temele oturtma gayesi içinde olmuşlardır. Ratke ve Alsted ise öğretim problemlerine dikkat çeken ilk pedagoğlardır; özellikle dil öğretimi konusunda önemli görüşleri ortaya atmışlardır. Ancak Komenský'nin diğer pedagoğlardan farkı oluşturmak istediği eğitim ve öğretim programını dönemin bilimsel gelişmeleri doğrultusunda bir temele oturtmasıdır (Cizek, 2017).

Üniversite eğitiminden sonra ülkesine dönerek Prerov'daki bir okulda öğretmenliğe başlayan Komenský, 1616 yılında dini Bohemya Birliği'ne (Kardeşler Birliği) üye olmuş ve 1632'de grubun piskoposu seçilmiştir (Capkova ve Frijhoff, 1992). Stroope (2005)'e göre bu dönem aralığında dini görüşlerinden ötürü evi yağmalanan Komenský, veba dolayısıyla da eşini ve iki çocuğunu kaybetmiştir. 1628-1641 yılları arasında yaşadığı Leszno'daki dönemlerinde eğitim sistemi üzerine düşünmeye başlayan Komenský, kendisine şöhret

getirecek olan Büyük Didaktika (Didactica Magna) adlı kitabı yayınladı. Bu kitap Avrupa'da büyük ses getirdi ve birçok dile çevrildi (Glenn, 2018).

1641 yılında İngiliz eğitim reformcusu Samuel Hartlib'in daveti üzerine İngiltere'ye gitmiştir. İngiltere ziyareti Komenský'nin Avrupa çapındaki popülerliğini arttırmıştır (Nutbrow ve Clough, 2014). Komenský'nin eğitim sisteminin Francis Bacon'un amprik yöntemlerine dayanması ve bilimsel-felsefi dile dayanması fikirlerini son derece cazip kılmıştır (Subbiondo, 1992). Bunun yanı sıra belirli yıllarda Komenský Fransa'dan, İsveç'ten ve yeni dünya olarak kabul edilen Amerika'dan (Harvard Koleji) davetler almıştır. İngiltere'de kendisine verilen imkânları yeterli görmeyen ve belirli bürokratik zorluklarla karşı karşıya kalan Komenský, İngiltere'den ayrılmıştır (Gleen, 2018, Subbiondo, 1992). Hollanda'da yaşayan Descartes'i ziyaret etmiş, daha sonra İsveç'e gitmiştir. Bir süre sonra Leszno'ya geri dönen Komenský, 1656 yılında şehrin düşmesi üzerine İsveçli girişimci Laurence de Geer'in himayesinde Amsterdam'a davet edilmiştir (Capkova ve Frijhoff, 1992; Glenn, 2018). 15 Kasım 1670'te Amsterdam'da ölmüştür (Aytaç, 2018; Capkova ve Frijhoff, 1992; Glenn, 2018).

Jan Ámos Komenský'nin Pedagoji Düşüncesinin Kökenleri

Her eğitim felsefesinin temelinde bir dizi fikirler yatmaktadır. Hiç kuşku yok ki Komenský yaşadığı dönemde Rönesans ve hümanizmin derin etkisinde kalmıştır. Bir din adamı olarak da yaşadığı çağda skolastik felsefeye ve onun bağınaz inançlarına karşı her zaman ön yargılı olmuş ve genellikle bu fikirleri reddetmiştir (Lang, 1965; Piaget, 1993; Wolf, 2011; Lukas ve Munjiza, 2014). Bağınaz düşüncelere karşı her zaman rasyonel düşünmeye ve aklın yolunu bulmaya çalışmıştır.

Jan Ámos Komenský'nin pedagojik düşüncesi ve eğitim faaliyeti Otuz Yıl Savaşları'nın derinden etkilediği, dini ve kültürel çatışmaların çevrelendiği bir çağda meydana gelmiştir (Wolf, 2011). On yedinci yüzyıl, daha sonra gerçekçilik adı altında bilinen yeni bir pedagojik eğilimin ortaya çıkması ile karakterize edildi. Bu dönemde toplumsal anlamda yeni bir pedagojik anlayış ortaya çıkmıştır. Bu yeni pedagojik eğilim, okul, eğitim ve derse bakış açısının yeni bir yolunu tanıtmıştır. Aynı zamanda bu pedagoji, geleneksel eğitimin sadece bir reddi değil ayrıca gerçekliğin rasyonel ve bilimsel açıklamasının önemli bir rol oynadığı insan ve onun yaşam kavramlarının yeni bir ürünü olmuştur. Bu yeni pedagojik anlayış o dönemin modernitesinin tipik özelliklerini vurgulayarak kendi sınırlarını tanıtmıştır. Bu sınırlar evrensel bir eğitim ve dolayısıyla okulları daha popüler ve yaygın hale getirme gibi kavramlardır; bu kavramları yeni bir kültür anlayışı, pedagojik olarak daha geniş bir yapının oluşturulması ve özel öğretim yöntemlerinin çeşitlenmesi gibi temel kriterler desteklemekteydi (Maviglia, 2016).

Komenský'nin düşünce sisteminin gelişimini anlayabilmek için onun çalışmalarını Jan Patocka gibi Çek bilginler üç döneme ayırmaktadır. Birinci dönem 1610'dan 1628'e kadar uzanan dönemdir. Bu dönemde Komenský akademik çalışmalara yoğunlaşmış ve zamanının çoğunu Moravya ile Almanya'nın en önemli eğitim merkezlerinden olan Herborn ve Heidelberg'de geçirmiştir. İkinci dönem 1628-1641 yılları arasını kapsar. Bu dönemde Komenský için sürgün ve zor yıllar başlamış, aynı zamanda evrensel bilgeliği temsil eden pansopi

düşüncesinin ilk tohumları atılmıştır. Üçüncüsü ve sonuncusu 1642'den 1671'e kadar olan dönemdir. Bu dönemde Komenský, evrensel eğitim modelini uygulama imkanı bulmuş ve aynı zamanda bazı ülkelerdeki eğitim sistemleri üzerinde çalışmalar yapmış, önemli eserlerini kaleme almıştır (Misseri, 2017).

Maviglia (2016)'ya göre Komenský'nin amacı pedagojiyi diğer disiplinlerin tahakkümünden kurtarmak ve kendi araştırma alanlarını bağımsızlaştırmaktı. Bu nedenle Komenský, Rönesans ütopyalarının değerlerinden ve inançlarından doğrudan ilham alan; adalet, evrensel barış ve sosyal, politik ve entelektüel reform ideallerine odaklanan açık bir pedagojik sistem geliştirdi. Bu sistem Komenský'yi eğitimin evrenselliği, bireyin ve toplumun yaşamındaki merkeziliğinin güçlü bir destekçisi haline getirmiştir. Bu nedenle Komenský'nin eğitim anlayışı adil bir insan toplumu oluşturmak ve insanlık koşullarını iyileştirmek için özellikle barış yoluyla evrensel barış anlayışı ve yaşamın her alanında insanlar arasında gerekli işbirliği ışığında netleşmiştir.

Komenský'nin pedagoji düşüncesini etkileyen bir diğer unsur bilimsel alanda meydana gelen gelişmelerdir. Yaşadığı çağdaki bilimsel keşifler, feodalizmin güç kaybetmesi ve kapitalizmin yükselişi örnek olarak gösterilebilir (Sitarska, 2015). Lang (1965), 17. yüzyılda Leeuwenhook, Harvey, Gilbert, Pascal gibi bilim insanlarının bilimsel keşiflerinin temelinde gözlem, deney ve tümevarımsal akıl yürütmenin yer aldığını söylemektedir. Nitekim Komenský, ortaya çıkan bilimsel gelişmelerin ışığında ortaya çıkan bilimsel disiplinleri vurgulayan ve ezberden ziyade araştırmayı teşvik eden pedagojik bir sistem ortaya atmıştır (Subbionda, 1992). Piaget (1993) ise doğa bilimlerinde meydana gelen gelişmelerin yanı sıra Francis Bacon ve Thomas Campanella gibi düşünürlerin Komenský üzerindeki etkilerinin önemine vurgu yapmaktadır.

Komenský'nin Eğitim ve Öğretim Sistemi

Komenský'nin eğitim ve öğretim sistemi ile ilgili görüşlerinin geneline pansofizm adı verilmektedir (Lang, 1965; Aytaç, 2018). Gleen (2018)'e göre evrensel bilgelik anlamına gelen pansofizm, gündelik hayatta tüm sorularımıza yanıt veren, Tanrı-Doğa-İnsan üçlemesi içerisinde insan yaşamının derinlemesine sorgulandığı ve yaşamın içsel unsurlarının da temsil edildiği genel eğitim-öğretim görüşünü ifade etmektedir. Lukas ve Munjiza (2014), pansofizme göre insanoğlunun doğuştan sahip olduğu ve eşit bir şekilde üç önemli öge olan ratio-oratio-operatio (düşünme, konuşma ve aktivite) ile belirli aşamalardan geçerek bilge olduğunu; bir başka deyişle bireylerden hareketle bütün bir toplumun pansofist olduğunu ifade etmektedir. Gleen (2018) pansofist eğitim sisteminin Komenský'nin hayalini kurduğu evrensel bilgelik yoluyla ulusların eğitimi düşüncesi için son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Komenský çocukluk eğitimi ve üniversite eğitimini kapsayan bir eğitim sistemi geliştirmiştir. Eğitimin etrafımızda bulunan gerçek nesnelere öğrenilmesine dayanan sıralı bir eğitim sistemine inanmıştır (Lang, 1965; Peltzman, 1998). Komenský insanoğlunun her şeyi bilebilme ve her şeyi yapabilme kapasitesine sahip olduğuna inanmıştır. Eğitim sisteminin amacını bu inanca dayandırmıştır. Eğitimin ana amacının insan hayatının yenilenmesi olduğu görüşü onun için önemlidir (Aykaç, 1980; Shrivastava, 2003; Wolf, 2011). Komenský'nin eğitim sisteminin temellerinde rasyonellik, doğayla uyum ve harmoni bir bütünlük arz etmektedir (Jujova ve Baker, 2015).

Maviglia(2016)'ya göre Komenský'nin pedagojisinin ana temelleri, eğitim sorunları ile insanlığın genel sorunları arasında var olan yakın ilişkidir ve bu ilişkiyi sosyal kalkınma çerçevesinde eğitimin oynadığı merkezi rol, doğanın harmonik süreçlerine dayanan evrensel bir öğretim yönteminin varlığı, yaşam boyu öğrenme kavramı, kavramsal bilgiye dayanma ve evrensel eğitim anlayışı oluşturur. Bütün bu konseptler Komenský'nin eğitimde meydana getirdiği yenilikçi rolü özetler gibidir. Nitekim Ingall (1994)'e göre Komenský skolastik eğitime karşı çıkan ve eğitim sistemini evrensel bir çerçeveye oturtan öncü eğitimcilerdendir (Wolf, 2011).

Komenský'nin pedagojisinde teori ve eylem, savaşın ve bölünmenin yıktığı bir insanlığı yenilemek amacıyla eğitimin gücünden yararlanmak için karşılıklı olarak etkileşime girer. Komenský savaş, zulüm, katliam, demografik ve ekonomik depresyon çağında yaşadı. Bu nedenle kendini eğitimin yaratıcı rolüne dayanan evrensel bir kültür ve toplum yenilenmesine adanmıştır (Maviglia, 2016). Kendi çağında var olan eğitim ve öğretim ilkelerini onaylamayan Komenský, kendi eğitim ve öğretim ilkelerini açık ve anlaşılır vermeye özen göstermiştir. Kendi öğretim ilkelerini uygulayabilmek adına belirli öğretim ilkeleri geliştirmiştir (Peltzman, 1998). Shrivastava (2003)'ya göre bu ilkeler şunlardır:

- *Çocukların doğal ilgileri öncelikle dikkate alınmalı ve doğal ilgileriyle uyumayan bir şey onlara öğretilmemelidir;*
- *Derste öğretilecek konular önceden çocuklara sunulmalıdır;*
- *İşlenecek olan dersin genel amaçları açıklandıktan sonra konuyla ilgili detaylar çocuğun seviyesine göre verilmelidir;*
- *Anlatılan konular öğrenciler tarafından yeterince anlaşılmadıkça bir sonraki konuya geçilmemelidir;*
- *Çocuklar yaparak, yaşayarak öğrenmeye teşvik edilmelidir;*
- *Duyular; düşünme gücü, anlayış ve günlük olaylar birlikte kullanılmalıdır;*
- *Öğretmenler konu anlatımında bilinenden bilinmeyene doğru gitmelidir;*
- *Kullanılan yöntemler çocuğun anlayış gücüne olumlu katkı yapmalıdır;*
- *Kelimeler açıklanarak sürekli tekrarlanmalıdır çünkü bu yapılmadığı takdirde dikkatin dağılmasına ve anlaşılmasına neden olur;*
- *Öğrencilerin derste öğrenilen konuları aynı zamanda kendi içerisinde tartışması ve birbirlerine anlatmaları teşvik edilmelidir;*

Rohls(2008) Komenský'nin eğitim sisteminin temel çerçevesini Francis Bacon'dan aldığını öne sürmektedir. Komenský'nin eğitim görüşleri yaşadığı dünyanın değer yargılarından önemli izler taşımaktadır. Komenský için insan sonsuz mükemmellik yeteneğine sahiptir ve eğitim onun kendi gelişimini tamamlayan önemli bir yoldur. Bu görüşü Komenský'den bir asır sonra J.J. Rousseau benimseyecektir (Leek, 2011; Çırak, 2019).

Komenský, eğitim ve öğretim sistemini evrensel bir eğitim sistemi üzerine kurmakla beraber aynı zamanda yazdığı eserlerle de kendi eğitim sistemini sağlam temeller üzerine oturtmaya çalışmıştır. İnsani Sorunların Düzeltilmesi İçin Genel Tavsiyeler (Universal Consultation on the Reform of Human Affairs) adlı kitabında evrensel bir eğitim modeli geliştirmeye çalışmıştır (Suchodolski, 1970; Aytaç, 2018; Gundem, 1992). 7 ciltten oluşan bu kitabında Komenský evrensel eğitim reformuyla hem insanoğlunun hem de dünyanın koşullarının iyileştirilebileceğini amaçlamaktadır. Komenský'e göre bu aşamalar şunlardır (Gundem, 1992):

- *Panergesia-Evrensel Uyanış/Bilinçlenme*
- *Panaugia-Evrensel Aydınlanma*
- *Pansophia-Evrensel Bilgelik*
- *Pampedia-Evrensel Eğitim*
- *Panglottia-Evrensel Dil*
- *Panorthesia-Evrensel Reform*
- *Pannuthesia-Evrensel Öğüt*

Bu çalışma ve bu çalışmanın temel parçaları Komenský'nin bütün bir ömrü boyunca meydana getirmek istediği eğitim sisteminin en kapsamlı özetini sunması açısından önemlidir. Komenský'nin eğitim ve öğretim ile ilgili görüşleri açısından bir diğer önemli kaynak Büyük Didaktika (Didactica Magna) adlı eseridir (Gleen, 2018). Büyük Didaktika isimli eserinde eğitimin yaş gruplarına göre bölünmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda Büyük Didaktika'da Komenský, temel kavramları anlamaya hazır olmayan bir çocuğa bir şey öğretilmeyeceğini savunarak eğitimin özellikle erken çocukluk çağına başlaması gerektiğini bizlere söylemektedir. Altı yaşına kadar olan süreç içerisinde özellikle beş duyu organının aktif şekilde kullanımına dayanan eğitim süreci içerisinde özellikle oyunun, fiziksel aktivitenin, masalların ve müziğin önemi oldukça büyüktür. Çünkü Komenský'e göre gerçek dünyayla olan bu erken deneyimler daha sonraki deneyimler ile birlikte büyüyecek olan bilgi tohumlarını ekmektedir. Günlük nesnelerin tanınmasını güçlendirmek, dil becerilerini geliştirmek ve çocukların kitaplara karşı bakış açılarını pozitif yönde etkilemek adına Komenský Avrupa'da basılan ilk resimli kitap olan Resimlerle Görünür Dünya (Orbus Sensualium Pictus)'yu yazmıştır (Szoradova, 2015; Woo, 2016). Bu açıdan Komenský'nin Büyük Didaktika isimli kitabı günümüz eğitim modelleri göz önüne alındığında oldukça önem kazanmaktadır (Peltzman, 1998; Nurtbrown ve Clough, 2014; Solcova, 2017). Komenský insanoğlunun her şeyi bilebilme ve her şeyi yapabilme kapasitesine sahip olduğuna inanmıştır. Eğitim sisteminin amacını bu inanca dayandırmıştır. Eğitimin ana amacının insan hayatının yenilenmesi olduğu görüşü onun için önemlidir (Shrivastava, 2003).

Komenský'nin Okul Sistemi ve Özellikleri

Komenský'nin okul sistemi her birinin altı sene sürdüğü dört ana aşamaya ayrılmıştır. Her bir aşamanın belirli temel şartları bulunmaktadır. Komenský'nin belirttiği okul sisteminin dört aşaması ise birbirine paralel

şekilde ilerleyen okulları kapsamaktadır. Bu okullar ise sırasıyla anaokulu, yerel çocuk okulları, Latin veya Gymnasium okulları ve üniversitelerdir (Lang, 1965; Shrivastava, 2003). Komenský'nin okul sisteminde formel ve informal eğitim ayrılmaktadır. Komenský'e göre informal eğitim 6 yaşına kadar aile içerisinde alınmalıdır. 12 yaşına kadar ortaokul, 18 yaşına kadar lise ve 24 yaşına kadar da üniversite eğitimi tamamlanmalıdır (Gundem, 1992; Hill, 2012). Komenský kendi sisteminde gündelik ders planlarını çocuklar için dört saat, gençler için ise altı saat olarak belirlemiştir. Komenský'e göre çocuklara ev ödevi verilmemelidir. Çok sık ve uzun aralıklarla olmamak koşuluyla öğrencilere tatil verilebilir (Nurtbrown ve Clough, 2014). Komenský'nin oluşturduğu okul sisteminin aşamaları ve özellikleri şu şekildedir:

Anaokulu

Komenský'e göre eğitim doğumla beraber başladığı için evler çocukların karşılaştığı ilkokuldur. Bu açıdan okul öncesi dönemin önemine dikkat çekmiştir. Okul öncesi dönemde verilen eğitimin temel amacı dış dünyadaki nesnelerin duyu algıları aracılığıyla çocuklara öğretimi ilkesine dayanmaktadır (Peltzman, 1998). Okul öncesi dönemle ilgili eğitimsel düşüncelerini kaleme aldığı Küçüklük Okulu adlı kitapta, çocukların ihtiyaçları ve ilgi alanlarıyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Geniş genellemeler yapmak yerine birbiri ardınca sistemli bir şekilde ilerleyen ve çocuğun ileriki yaşamını da içine alan özel ayrıntılar bu kitabı dikkat çekici kılmaktadır (Cizek, 2017). Eğitimin sosyal, fiziksel, dini, zihinsel ve ahlaki boyutları Komenský'nin eğitim sisteminde oldukça önemlidir. Kitap bu açıdan önemli bir açığı kapatmakla kalmamakta, o dönemin Avrupasında evinde çocuklarına bakan ailelere de yardımcı olmaktadır. Çocuklukta erken sosyal eğitim ve duyular Komenský için oldukça önemlidir (Shrivastava, 2003; Szoradova, 2015).

Yerel Okullar

6 yaşından 12 yaşına kadar tüm çocuklara açık olan bu okul zengin-fakir ayırt etmeksizin her çocuk için çok yönlü bir şekilde tasarlanmıştır (Auba, 1970). Her çocuğun o dönemde aynı okulda eğitim görmesi kabul edilmiş alışkanlıklardan radikal bir şekilde kopuşu ifade ediyordu (Auba,1970). 17. yüzyılda köylerde okullar ya çok azdı ya da hiç yoktu. Komenský bu tür okulları yaygınlaştırarak zengin ve fakir arasındaki eğitim ayrımını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Komenský'e göre bu okullarda çocuklar Latince çalışmalara başlamadan önce altı yıl boyunca kendi dillerini öğreneceklerdir. Böylece kendi dillerini unutmayacaklar ve hayal gücü ile hafızayı beraber öğiteceklerdir. Komenský'e göre yerel okullarda okuma, yazma, aritmetik, din, ahlak, ekonomi, genel tarih, siyaset, mekanik sanatlar ve kozmografi öğretilmelidir. Komenský, yerel okulları çocukların ortak insan ürünü olan sanatlarda eğitim veren bir kuruma dönüştürmeyi hedeflemiştir (Shrivastava, 2003).

Latin veya Gymnasium Okulları

Komenský, sosyal sınıf farkına bakmaksızın ister zengin, ister fakir tüm gençlere Latin veya Gymnasium okullarının kapılarını açmıştır (Auba, 1970; Gundem, 1992). Bu okullarda genellikle mantiki dil bilgisi, retorik, bilim ve sanat ile anadil başta olmak üzere Latince ve Yunanca gibi dilleri de öğrencilere öğretmeyi amaçlamıştır. Ama özellikle anadil ve Latince öğrenimi konusunu oldukça önemsemiştir. Latin okullarının başlıca

amacı üniversitelere giriş aşamasına kadar geçen süreç içerisinde zekayı ehliileştirmek ve ona güç kazandırmaktır. Dil bilgisi sınıfları, doğa felsefesi sınıfı, matematik sınıfı, etik sınıfı, diyalektik sınıfı ve retorik sınıfı gibi altı sınıf ile Latin okulunda bir senelik eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmuştur (Shrivastava, 2003). Latin veya Gymnasium okullarındaki eğitimin sonunda öğrenciler ortak ulusal sınava girerek üniversite seçiminde bulunurlar (Auba, 1970).

Üniversiteler

Komenský'e göre her eyalet kendi üniversitesine sahip olmalı ve üniversiteye sadece yüksek ahlaki ve zihni karaktere sahip öğrencilerin girmesini istemektedir (Gundem, 1992). Latin okulundan mezun olan öğrencilerin üniversitelere girişince genel bir sınavla teste tabii tutulmasını savunmuştur. Komenský'e göre teoloji, felsefe, tıp ve hukuk üniversitenin ana müfredatını oluşturmalıdır (Aytaç, 1980). Araştırmanın veya öğrenmenin ilerlemesinin üniversiteler aracılığıyla olması gerektiğinin farkındadır. Bu sebepten dolayı üniversiteleri insan bilgisinin her dalını incelemek için temel bir merkez yapma görüşünü savunmaktadır (Subbionda, 1992; Shrivastava, 2003).

Görüldüğü gibi Komenský'nin okul sisteminde dikey bir yapılanma göze çarpmaktadır. Okulların çeşitliliğine göre içeriği, müfredatı, program yapısı değişmekle beraber her bir okul müfredatı bir öncekini kapsayacak şekilde genişletilmiş ve böylece öğrenme-öğretme sürecine yeni bir esneklik sağlanmıştır (Lang, 1965; Capkova, 1970). Komenský yaşadığı döneme göre oldukça seküler bir müfredat programı sunmuştur. Bu programda özellikle belirtilen ana tema bilimsel bilginin yüceliğine yapılan vurgudur (Windergerden, Avest ve Westerman, 2012).

Sonuç

Tarihte çok sayıda eğitim teorisi ve eğitim uygulamaları fikirleri meydana gelmiş ve birçoğu her ne kadar tam birlik sağlayamasa da farklı yerlerde ve farklı şekillerde eğitim faaliyetlerinde kullanılmıştır (Lukas ve Munjiza, 2014). Hümanizm ve Rönesans ile birlikte meydana gelen değişimlerden eğitim de nasibi almış, skolastik düşünceye dayanan belirli kurallar yıkılmaya başlamıştır (Aytaç, 2018). Yeni bir toplum yaratma ve bilimsel gelişmelere dayalı rasyonel bir yaşam isteği 17. yüzyılda meydana gelen bilimsel gelişmeler göz önüne alınıp değerlendirilmeden anlaşılabilir. Özellikle Ortaçağ döneminde teoloji, kıyas ve Aristo mantığına dayalı eğitimin yerine reformasyon çağında meydana gelen dini ve sosyal boyuttaki olaylar sonucunda üniversitelerin de yapısı değişmeye başlamıştır (Misseri, 2017).

Eğitim yöntemleri ve teorileri açısından Jan Ámos Komenský, modern eğitimin en önemli figürlerinden bir tanesi olarak görülmektedir. Eski zamanlarda farklı yerlerde meydana gelen eğitim akımları veya uygulamalar, ilk kez onun sistemli çalışmaları sonucunda bir şekle bürünmüştür. Komenský için Avrupa'nın baş aşağı olan eğitim sistemini iki ayağının üzerine oturtmuştur demek pek abartı sayılmayacaktır (Piaget, 1993).

Komenský eğitimin sadece okulda ve ailede öğrenilmediğini, eğitimin sosyal yaşamın bir parçası olduğunu savunmuştur. Bütünsel bir eğitim sistemine ve görüşüne inanmıştır. Tüm çocukların aynı eğitimi

almasını savunmuş ve ezberci eğitimin kaldırılması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Ayrıca Komenský, eşit eğitimi savunan ilk eğitim reformcusu olarak tarihe adını yazdırmıştır (Palmer, Bresler ve Cooper, 2001; Nutbrown ve Clough, 2014). Komenský eğitimi insan ilerlemesinin en yüce amacı olarak görmüştür. Bu fikri herkese aktarmak için ömrünün sonuna kadar çalışmıştır. Aristokrat sınıfın çocuklarının eğitim görebilmesi için özel olarak açılan Latin okullarının varlığına karşı çıkmış ve okulların herkes için eşit olmasını savunmuştur. Bu karşı çıkış çağına göre Komenský'nin oldukça demokratik ve eşitlikçi bir tutum sergilediğini gözler önüne sermektedir (Palmer, Bresler ve Cooper, 2001; Shrivastava, 2003). Komenský'nin yaşadığı dönemde okul sistemi ile ilgili modern düşünceleri oldukça önemlidir. Bu sistem daha sonraki süreçlerde birçok eğitimci tarafından hem geliştirilmiş hem de kullanılmıştır (Çırak, 2019).

Komenský'nin yaşadığı dönemde bir diğer önemli katkısı sınıf sistemidir. Komenský'den önce sınıf sistemi pek yaygın değildi. Öğretmenler aynı anda birden fazla öğrenciye nasıl bir eğitim verebilecekleri konusunda pek fikir sahibi değillerdi. Daha açık ifade etmek gerekirse öğrencilere dersler genellikle teker teker verildi. Komenský, bu açıdan sınıf sisteminde birden fazla öğrenciye aynı anda ders anlatma açısından da modern eğitime öncülük etmiştir. Sınıfta uyguladığı öğretim ilke ve yöntemleriyle neredeyse iki yüzyıl kadar sonra Pestalozzi'nin geliştireceği yöntemin ilk örneklerini oluşturmuştur. Bir başka ifadeyle, iki asır sonra Avrupa'da ve dünyada yankı uyandıracak olan Pestalozzi metodunun ilham kaynağı Komenský olmuştur (Aytaç, 2018).

Çağının ötesinde bir eğitimci olan Komenský ahlak eğitimine ayrı bir önem vermiş ve eğitimin aynı zamanda manevi yönünü de vurgulamıştır (Wolf, 2011). Bununla beraber pratik yaşam için gerekli konular ve bilgilerin öğretiminde öğrencileri temel bilgilerle donatmanın gerekliliğini de sıklıkla vurgulamıştır. Yazdığı ders kitapları oldukça popülerlik kazanmıştır. Dilinin ağır ve abartılı olmasına rağmen yazdığı eserlerde reform eğilimleri güçlüdür (Solvoca, 2017). Başka bir ifadeyle Komenský'nin eserlerinde o güne kadar yazılan ders kitaplarından daha farklı, güncel ve modern fikirler bulunmaktadır (Misseri, 2017).Hayatı boyunca 154 kitap yazan Komenský eserlerini daha çok eğitim felsefesi ve teoloji alanında kaleme almıştır (Nutbrown ve Clough, 2014).

Komenský demokratik bir eğitim programını savunmuştur. Ortaya attığı fikirler çağının oldukça ilerisindeydi. Bu yüzden Komenský'nin eğitim reformu düşüncesi o dönemde oldukça rağbet görmedi. Ancak daha sonraki yüzyıllarda oldukça önemli eğitim reformlarının ilhamı Komenský'den alınmıştır. Bu da bizlere Komenský'nin eğitim tarihi açısından ne kadar önemli bir reformcu olduğunu bir kez daha göstermektedir (Windergerden, Avest ve Westerman, 2012; Lukas ve Munjiza, 2014; Maviglia, 2016).

Vidmar (2016)'ya göre Komenský'nin reform çağının yaşandığı Avrupa'da dünyanın düzenlenmesini Pansophia (evrensel bilgelik) ve Pampedia (evrensel eğitim) adıyla iki temel tezle açıklamakta ve eğitimsel açıdan görüşlerini takipçilerine sunmaktadır. Örgün eğitimin tamamlanmasından sonra bireylerin hangi okuldan mezun olursa olsun kendi kişisel eğitimlerine devam etmelerini söylemiştir. Komenský'e göre insan yaşamının kendisi

belirli müfredatı, sınıfı, talebi olan dünyanın en büyük okulu vaziyetindedir. Bu açıdan Komenský modern eğitim teorilerinden yaşam boyu öğrenmenin temelini atmıştır. Komenský, eğitim tarihi açısından yaşadığı çağda dünyanın daha iyi hale getirilebileceğini ümit eden en idealist ve iyimser insanlardan biriydi. Kalem aldığı eserleri sağduyu ve insan iyiliğinin gücüne olan inançla doludur.

Tarih, medeniyet, kültür ve eğitim alanlarında etkisi günümüze kadar gelen oldukça önemli bir eğitim pedagogu olan Komenský antik dünyanın değerlerinin yaşadığı çağda da önemli olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanı sıra antik dünyanın meydana getirdiği değerlerin yaşadığı çağda Avrupa kimliğinin oluşmasında katalizör görevi gördüğünü vurgulamıştır. İlgilendiği alanların çeşitliliği ve yazılarının evrensel oluşundan ötürü günümüzde pek çok alanda Komenský ile ilgili araştırmalar yapılmaya devam etmektedir. Hem realist hem de gerçekçi oluşu onu özel kılan özelliklerinden bir tanesidir. Her şeyden önce Piaget gibi çağdaş eğitim filozofları Komenský’i hümanist ve evrensel değerlerin Avrupa’daki ilk ciddi savunucusu olarak görmektedir. Piaget’in Komenský’e “Eğitimin Galileosu” demesi boş bir abartı değildir (Capkova ve Frijhoff, 1992; Piaget, 1993; Lukas ve Munjica, 2014; Szoradova, 2015). Bununla beraber 19. yüzyılın ortalarına kadar Komenský ve onun geliştirdiği eğitim modeli göz ardı edilmiştir. Ancak Alman eğitimcilerin Komenský’i yeniden keşfetmesiyle beraber hem Komenský hem de çalışmaları eğitim reformları için birer referans noktası haline gelmiştir. 19. yüzyılda benimsenen eğitim ilkelerinin çoğu 17. yüzyılda Komenský tarafından geliştirilmiştir (Peltzman (1998).

Kaynakça

- [1] Auba, J. (1970). Comenius and Contemporary Education. H. Dobinson (Ed.). Comenius and the Organisation of Education (34-51). UNESCO Institute for Educators: Hamburg.
- [2] Aytaç, K. (2018). Avrupa Eğitim Tarihi: Antik Çağ'dan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar. (7. Baskı). Doğu-Batı Yayınları, Ankara.
- [3] Capkova, D. & Frijhoff, W. (1992). Jan Amos Comenius, 1592-1670 An Introduction. Paedagogica Historica, 28 (2). (175-183)
- [4] Capkova, D. (1970). Comenius and Contemporary Education. H. Dobinson (Ed.). The Recommendations of Comenius Regarding the Education of Young Children (17-33). UNESCO Institute for Educators: Hamburg.
- [5] Cizek, J. (2017). Comenius's Emendation of Society and Its Limits. Studia Comeniana et Historica. (73-82)
- [6] Çırak, A. (2019). Eğitimin Galileo'su: Jan Ámos Komenský ve Eğitim ile İlgili Görüşleri. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2). (67-74)
- [7] Glenn, L. J. (2018). The Intellectual- Theological Leadership of John Amos Comenius. Perichoresis, 16 (3). (45-61)
- [8] Gundem, B. B. (1992). Vivat Comenius: A Commemorative Essay on Johann Amos Comenius, 1592-1670. Journal of Curriculum and Supervision, 8 (1). (43-55)
- [9] Hill, I. (2012). Evolution of Education for International Mindedness. Journal of Research in International Education, 11 (3). (245-261)
- [10] Ingall, C. K. (1994). Reform and Redemption: The Maharal of Prague and John Amos Comenius. Religious Education, 89 (3). (358-375)
- [11] Jujova, A. & Bakker, F. (2015). Didactic Principles by Comenius and 21st Century Skills. An Independent Scientific Journal for Interdisciplinary Research in Pedagogy. (7-20)
- [12] Karasar, N. (2015). Bilimsel Araştırma Yöntemi. (28. Baskı). Nobel Yayınları, Ankara.
- [13] Lang, I. (1965). A Comparative Study of The Philosophies of John Amos Comenius and Maria Montessori on the Education of Children. University of Loyola. Chiago. (Unpublished Doctoral Thesis).
- [14] Lee, J. S. (2019). Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789. (7. Baskı). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- [15] Leek, J. (2011). John Amos Comenius-The Initiator of Modern Language Teaching and World Understanding. Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Czestochowie, 7 (223-232)

- [16] Lukas, M. & Munjiza, E. (2014). Education System of John Amos Comenius and Its Implications in Modern Didactics. *Zivot i skola: casopis za teoriju i praksu odgoga i obrazovanja*, 60 (31). (32-42)
- [17] Maksimovic, J. & Sretic, S. (2019). Principle of Evidence of John Amos Comenius as a Basis for the Development of Pedagogical Research Techniques and Instruments. *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne seria Pedagogika*, 6. (243-256)
- [18] Maksimovic, J., Osmanovic, J. & Milanovic, A. (2018). John Amos Comenius' Contribution to the Development of the Didactic Methodology. *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne Seria Pedagogika*, 5. (89-104)
- [19] Maviglia, D. (2016). The Main Principles of Modern Pedagogy in 'Didactica Magna' of John Amos Comenius. *Creative Approaches to Research*, 9 (1). (57-67)
- [20] Misseri, E.L. (2017). Comenius' Ethics: From the Heart to the World. *Ethics & Bioethics*, 7 (1-2). (13-23)
- [21] Nutbrown, C. & Clough, P. (2014). *Early Childhood Education: History, Philosophy and Experience*. Sage Press: London.
- [22] Palmer, A. J., Bresler, L. & Cooper, E. D. (2001). *Fifty Major Thinkers on Education: From Confucius to Dewey*. Routledge Press: New York.
- [23] Peltzman, R.B. (1998). *Pioneers of Early Childhood Education*. Greenwood Press: London.
- [24] Piaget, J. (1993). Jan Amos Comenius. *UNESCO International Bureau of Education*, 23. (78-116)
- [25] Rohls, J. (2008). *Platonism at the Origins of Modernity: Studies on Platonism and Early Modern Philosophy*. D. Hedley & S. Hutton (Ed.). *Comenius, Light Metaphysics and Educational Reform* (63-74). Springer Press: Netherland.
- [26] Sadler, E. J. (1970). Comenius and Contemporary Education. H. Dobinson (Ed.). *Comenius as a Man* (9-16). UNESCO Institute for Educators: Hamburg.
- [27] Schaller, K. (1983). The Influence of Modern Comenius Studies on the Philosophy of Education in the Federal Republic of Germany. *History of Education*, 12 (2). (87-92)
- [28] Shrivastava, K. K. (2003). *Philosophical Foundations of Education*. Kanishka Press: New Delhi.
- [29] Sitarska, B. (2010). John Amos Comenius' Ideas in View of Modern Educational Challenges. *Studia Comeniana Sedlcensia*, 3. (1-19)
- [30] Sitarska, B. (2015). John Amos Comenius and the Beginnings of Comeniology. *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne seria Pedagogika*, 2. (45-65)
- [31] Solcova, K. (2017). Moral Virtues in J.A. Comenius' *Mundus Moralis*. *Ethics & Bioethics*, 7 (3-4). (119-126)

- [32]Stroope, W. M. (2005). The Legacy of John Amos Comenius. *International Bulletin of Missionary Research*, 29 (4). (204-208)
- [33]Subbiondo, L. J. (1992). From Babel to Eden: Comenius and the 17th-Century Philosophical Language Movement. *Historiographia Linguistica*, 19 (2-3). (261-273)
- [34]Suchodolski, B. (1970). Comenius and Contemporary Education. H. Dobinson (Ed.). *Comenius and Teaching Methods* (35-51). UNESCO Institute for Educators: Hamburg.
- [35]Szoradova, E. (2015). Contexts and Functions of Music in the *Orbis Sensualium Pictus* Textbook by John Amos Comenius. *Paedagogica Historica*, 51 (5). (535-559)
- [36]Vidmar, T. (2014). New Dimensions of Understanding of Lifelong Learning From Antiquity to Comenius. *Review of European Studies*, 6 (3). (91-101)
- [37]Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Seçkin Yayınları, Ankara.
- [38]Windergerden, M. R. V., Avest, I. T., & Westerman, W. (2012). Interreligious Learning as a Precondition for Peace Education: Lessons From the Past: John Amos Comenius (1592-1670). *Religious Education*, 107 (1). (57-72)
- [39]Wolf, T. (2011). Comenius and Savitribai Phule. *Journal of Applied Christian Leadership*, 5 (2). (78-104)
- [40]Woo, J. G. (2016). Revisiting *Orbis Sensualium Pictus*: An Iconographical Reading in Light of the *Pampaedia* of J. A. Comenius. *Studies in Philosophy and Education*, 35 (2). (215-233)